

BNE 1593

ОСИП НАЗАРУК.

ОЛЕКСА ДОВБУШ
І КАРПАТСЬКІ ОПРИШКИ.

АВГУСТ ВІРґЕР.

ЦІСАР І ІГУМЕН

Баляда.

З німецького переклав І в а н Ф р а н к о.

Ціна 10 центів.

1915.

З друкарні „Свободи“, 83 Grand Street,
JERSEY CITY, N. J.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY

UKRAINIAN INSTITUTE
LIBRARY GIFT

Олекса Довбуш і карпатські опришки.

І. Колиска оприщини.

Сказав раз один з наших народних діячів, що хто не знає війська, шпиталю й арешту, той не може знати народу. Я додав би до того, що хто не знає г і р, той не може знати людської душі. Гори мають в собі щось з моря: їх людина не в силі опоганити, хочби тому, що вони з природи надто пусті-самотні і не надають ся на постійний побут більшого брудного людського становища. Пусті вони тою гарною, великою пустою, ясною як кришталева чаша, що шумить шипотами срібних потоків і смерегових лісів, сьвітить дикими образами і кригою каміня, розкиданого по шилях немов рукою всемогучого творця. Там високо в студених, прозорих, вітряних просторах, де навіть птиць не видно, загубила би мабуть найчорніша людська душа свої темні думки і заміри клопоти бодай на якийсь час, на хвилю. А як по тих горах, по їх темних пралісах і дебрах загремить чорна буря з ломотом громів і гірською зливою і відтак засьвітить сонце над травами і квітами полонин, то людина почуває в собі те, що віруючий чоловік по сповіді: він був так близько якоїсь великої сили, котра промовляла до него і супроти котрої людина щось так марного, як травиця під стопою.

І коли нічний володар тих гір і просторів, Олекса Довбуш, найбільший з ватажків опришків, конуючи під космацьким бором, на питанє, чи не потребує сповіди і причастія, відповів, що „сповідав ся і причащав ся в тот час, коли вступив на свою дорогу” *), то ми тому не дивуємо ся ні трохи, хоч Довбуш певно вірив в Бога і в усе, що церков до вірованя подає, о скільки лиш знав про те (а про сповідь і причастіє знав напевно). Він, хоч під його могутніми руками силито багато людської крови і багато людей віддало духа, не лише тому не почував ся до вини, що уважав себе местником за кривду простого народа, але головню за те, що мав у собі те почутє одвічальности тільки перед самим собою, яке бачимо лиш у королів — і вождів, що ділали на морях і пустинях. Се не була відповідь „закаменїлого грішника”, він не закинув собі зі сповіди (що Дзвінка здаєть ся не забувон був доложити, а польські судії записати), тільки з достоїнством і спокійно сказав те, що чув у собі. А все таки не мав він в собі одної з найважнійших черт характеру творців независимих держав, він не мав у собі беззглядної жорстокости і був милосерний.

Зрозуміти такі характери, як Довбуша, про котрого знаємо найбільше з усіх ватажків опришків,

*) Protokul seu liber variarum actionum... (Протокол або книга ріжних справ) том II, стр. 222-224 в бібліотечі Осолінських у Львові під ч. 1350 і 1351. Ті слова Олекси виняті з протоколу, який зложив його убийник Стефан Дзвінка перед судом у Станіславові в три дни по смерти Довбуша. Неправдоподібним є, щоб Дзвінка казав перед судом неправду, бо він бачив при смерти Довбуша багато людей, між ними й священників з Космача, котрих суд міг переслухати.

можна тільки на тлі природи, серед якої йшло бурне його життя. Такі характери розвивають ся тільки в неприступних горах і в стичности з морем, пустинею, або великим революційним рухом, котрий також має в собі багато з живла природи.

II. Опришки перед і по Довбуши.

Муїло їх бути з давен давна не мало в неприступних карпатських горах, особливо по галицьким боці, котрий належав до Польщі, де майже ніколи не було ладу і порядку. В Польщі, правду сказавши, трохи не кождий пан і шляхтич був також опришком і то в злім значіню того слова. Бо як свідчать такі польські історики ясеневельможні польські магнати з найсвітліїших панських родин грабили й убивали гірні опришків, а супроти їх знущаня над народом дрібна розмірно своєволя опришків є просто нічим.

Ми не хочемо писати історії оприщини, нас цікавить тільки одна особа її, а саме та, що найсильніше вбила ся в пам'ять народа. Тому помпнаємо мовчки попередників Олекси, що гуляли по карпатських дебрах. Хоч між ними міг бути не один йому рівний силою і спритом, одначе пам'ять народа заховала його в найсильнішій блеску мабуть ізза нещасливої смерти.

III. Олекса Довбуш.

Найбільший ватажок карпатських опришків, Олекса Довбуш, родом з Печеніжина, виступає вперше в році 1738. Вже по трох літах його діяль-

ности виходить проти него такий інтересний універсал польського коронного гетьмана Йосифа Потоцького:

„Й о с и ф з Потока пап на Станиславові, Бродах, княжестві Збаражеськім і Немирові Потоцький, воєвода і генерал земель київських, великий гетьман коронний, староста лежайський, снятинський і т. д. — повідомляю всіх, кому про се знати належить, особливож ясновельможних і вельможних панів дідичів і посесорів, що мають свої добра на Покутю і Підгірю, як також комісарів, економів, губернаторів, адміністраторів і підстаростів, а найбільше всі громади і простий нарід, що голосна в цілім краю покутським і підгірським злість і зухвалість хлопа Добушцака, котрий від трох літ з купою опришків нападаючи місточка і села, рабує, забиває і нищить. А хоч я своїми надворними і пішими як і кінними людьми, удержуваними моїм власним коштом для публичного добра преславної землі галицької, безвинно стараю ся утримати безпеченьство в краю покутським, одначе тому, що згаданий Добушук зі своїми опришками має поріжних селах свої пристановища і притулки, поручаю всім своїм і чужим громадам, щоби всею силою старали ся згаданого Добушцака і всіх опришків, котрі з ним грасують, переслідувати, ловити і для покараня їх відставляти до Станиславова. Бо коли би яканебудь громада або дала пристановиско або поживу або перестерегла Добушцака і інших гільтаїв, то буде вона до ноги вирізана без ніякої пощади! А щоби се тим успішнійше для повної справедливости і публичного безпеченьства краю було виконане, сам осо-

бисто рушаю в край покутський до Станиславова, а сей мій універсал гетьманський авторизований (підписаний) моєю власною рукою зі звичайною печаткою має бути оповіщений по всіх містах і селах покутських і підгірських. — В Тернополи, дня 21. серпня, 1742. року”.

Тай дякувалаж польська шляхта Потоцькому за те, що він всіми силами старався іміти Олексу Довбуша і його хлопців, та на своїх соймках у-вільняла добра Потоцького від податків.

Військові сили, які гетьман Потоцький вислав проти Довбуша, доходили до двох тисяч людей. Проти нього йшли походом не тільки смолярі і пушкарі та надворна міліція гетьмана, але й відділи коронного війська. А Довбуш ніколи не мав з собою більше, як 30 хлопців.

По тім можна зміркувати, який сьмілий, розумний, меткий і завзятий був той ватажок карпатських опришків, коли з такою невеличкою горсткою легінів потрафив тримати в страху цілі міста і села та велику часть земель галицької Руси аж в глибину Поділя.

Хтож був той незвичайний провідник опришків? Походив він з дуже убогої родини. Батько його Василь Довбуш мешкав у Печеніжині з жінкою і кількома дітьми в комірнім і не мав майна, тільки троха овець. Ті вівці пасли ся в полонинах з чередою громади Марківка. До колиби приходив часом старий Довбуш зі своїми синами Олексою й Іваном. Олексі навкучило ся таке жите, він покинув жінку тай разом з братом зачав розбивати. Один з його перших нападів був звернений проти

села Чорні Ослави коло Ланчина. Довбуш нападав на села тільки через пімсту, а не в цілі рабунку. Отже та громада мусіла на себе стягнути гнів Олекси правдоподібно якимось доносом на него, або відмовою поживи чи нічлігу. Найбільше доскулював Олекса польським панам і жидам. Вони старалися наклонювати старого Василя, перші намовами, другі дарунками, щоби вплинув на синів. Пан Станіслав Кривокольський, комісар покутських дібр казав старому Василеві: „Нехай твої сини перестануть розбивати, нехай вертають до дому і не боять ся нічого. Але Василеві сини вже засмакували в свободнім житю і їм ані не снило ся вертати домів та йти на панське робити, бо зі свого не було чим вижити. Жиди приносили старому Василеві дарунки і просили, щоби вставив ся за ними, особливо у старшого сина. Раз прийшов до Василя арендар з Лючі, Йосьо, приніс велику бутлю горівки, поклонив ся раз і другий і просив: „Скажіть своїм сином, аби мене не рабували”. Старий Василь приймив горівку і добродушно відповів: „Не бій ся, жиде, коли до тебе прийдуть, дай їм їсти й пити, а як би таки хотіли робити яку сваволю, то полай їх грізно і дадуть тобі спокій”. Старий батько у своїй добродушности гадав, що й другий може так посварити на його синів, як він.

Мабуть в рік по тім, як Довбущуки розпочали свою „роботу”, раз мало не попали в руки властий. В саму великодну суботу прийшли вони до Печеніжина до родичів і стали в корчмі забавляти ся. При горівці прийшло до сварки і відтак до більшої бійки, в котрій одного з товаришів забави по-

рубали на смерть. В тій бійці молодший Довбущук Іван зтяв свого брата Олексу так сильно в ногу, що він вже ніколи просто не ходив. Тяжко ранений Олекса був безсильний, а його товариші опришки лежали п'яні без пам'яті (судячи по незвичайній осторожності Олекси, котра лежала в його характері, сумніваю ся, чи й він пив аж до нестями). Саме тоді переїздив туди підстароста Рушель, і жидівка сказала йому, що тепер легко повязати опришків. Але підстароста — чи зі страху, чи тому, що був у змові з опришками — відповів: „За що-ж маю їх вязати? Чи вони мені що винні?“ Підстарости й економп нераз бували в змові з опришками, доставляли їм поживи, піли з ними і приймали за те різні дарунки.

Від того часу брати Довбущуки розійшли ся і здасть ся вже ніколи не помирили ся. Олекса розбивав далі на Гуцульщині і Покутю, а Іван на Бойківщині, в Самбірщині і Сяніччині. Іван там і помер, а умираючи, відказав свій розбишацький ніж церкві в Беньяві. Той ніж простий, зроблений з різака, широкий і некінчастий, його коротка ручка має мосяжну оправу, закінчену як кінське копито. З одної сторони виголоблені на ній сі слова: „Иванъ Довбуцукъ, славный гѳрскій збойникъ передъ смертею своею зложивъ той рѳзакъ во церквѣ Беньяшки“, а з другої сторони слова: „ѳтъ того рѳзака загибѣ зъ рукъ Довбуцука...“ Дальша стрічка так витерта, що тільки знати сліди букв, але відчитати їх годі. Було там правдоподібно імя якоїсь визначнійшої жертви того „славного гірського збойника“, коли йому, що убив неодного чоловіка, за-

лежало якраз на тім, аби передати „потомним” пам'ять того одного діла. На всякий випадок сей „помисл” Івана як також те, що він потрапив оберегти ся від переслідувань властей і помер звичайною смертю, свідчить про його проворність. Річ дуже правдоподібна, що якби не трагічна смерть його брата Олекси, ізза котрої народна уява озорила ярким блеском його особу, то Олекса мимо своєї більшої енергії, бувби в пам'яті народа не вбив ся так, як се стало ся.

Улюбленим місцем О л е к с и Довбуша, де він весною організував свою невелику але добірну ватагу, де крив ся, коли за ним ішла погоня і де під зиму прощав ся зі своїми товаришами, був величезний верх С т і г на найдальшій полудневій крилі Чорногори серед найдикших гір на трох границях: нашій, угорській і волюській, близько границі Арделю (Семигорода).

Коли польські власти вислідили се улюблене місце Довбуша, він став дуже обережним. Переміняв раз-у-раз місце свого побуту, появляв ся то на Чорногорі, то на Угорщині, то в Волощині, то на Покутю, о харч старав ся тільки по ночах, а на нічліг вибирав собі місце далеко від постою своїх хлопців і про се місце не казав ні одному з своїх товаришів. В день вибирав такі місця, відки відко було далеко навкруги.

Про те, як Довбуш переводив вербунок своїх хлопців, подав Андрій Пилиняк родом з Пасічної цікаві вісти до протоколу станиславського суду:

„Я — оповідає він — служив у Трибушанах на Угорщині. Мене взяв відти Головач (один з підкомендних Довбуша) звязав мене і три дні водив по полонинах і казав мені присягати на стрільбі, що їх не покину. До Головача стали сходити ся по 2, по 3 то з одної, то з другої сторони. І напратало ся нас за три дні сорок і три коло великої гори, що зве ся Стіг. Добуш мав нас бракувати: котрого би собі сподобав, того би взяв, а котрі не сподобали ся, тих легінів був би вибракував і прогнав. І так коло тої гори лягало нас на нічліг по кілька. Я почував там з Головачем коло ватри. Ми мали свр. ялові вівці та били, пекли і їли. Тут на тім нічлігу розбив нас (полковник) Пшелуский зі смоляками. Я видів власними очима, що Головача присіли смоляки, але не знаю, чи його вбили, чи ні. Я видів тільки, що зброю від него забрали, рушницю пістолети і рогатину”.

Так отже маємо тут опис бранки (асентерунку) Довбуша. Але той опис походить від чоловіка, котрий не бачив його власними очима, бо польська погоня розбила тоді на весні табор будучих Довбушевич новобранців, ще нім надійшов сам Довбуш. Андрій Пилишак оповів отже про бранку те, що чув від інших опришків, з котрими ждав на Довбуша. В тім його оповіданю нема найцікавійшого, а саме того, як Довбуш вибрав своїх хлопців, чи ті, котрі йому сподобали ся, мусіли наперед доказувати свою силу і зручність, чи може він вибрав їх тільки так на око. Цікаво було би також знати, як Довбуш переводив бранку тоді, коли з весною зібрало ся на Стозі більше легінів, а як тоді, коли їх прий-

шло менше. По тім, що зібрана з весною ватага новобранців ждала на Довбуша три дні і не діждала ся його, можна би припустити, що в осени Довбуш вільки здебільшого означував день сходни і бранки на Стозі, а не цілком докладно. Про всі ті справи мабуть ніколи не довідаємо ся докладнійше.

Федір Паліїв (здаєть ся брат Василя Паліїва, одного з найдавніших Довбушевих хлопців, родом з Ясенова) представив у протоколі ще коротше, як Довбуш пращав ся під зиму зі своїми товаришами: „Ми — оповідає він — розійшли ся коло Стога в полонинах. Там сказав нам Довбуш: „Коли визимуємо ся, то зійдемо ся знов”. Але де думав зимувати, того не говорив ні один з нас один другому”.

Далеко докладнійше розповів до судового протоколу про жите і ватагу Довбуша Василь Баюрак, родом з Дори, котрий присяг на шестолет ще під рукою самого Довбуша. Баюрака зловили і стратили в девять літ по смерти Довбуша, то є в р. 1754. Баюрак мав тоді 32 роки, до ватаги Довбуша пристав він тоді, коли Довбуш ходив розбоєм на Богородчани, себто рік перед смертю Довбуша. Баюрак був тоді ще дуже молодим легінем бо мав 22 роки.

„Я — оповідає він — служив в угорськім Ясени за вівчаря і був з вівцями в полонинах. Аж ось прийшло до нас 12 опришків: Довбуш один, Іван з угорського села Валені другий, третій Федір з угорського села Будищ, четвертий Аналії з угорського села Серби, пятій Михайло з Ук ра ї н и, але як на прізвище, не знаю, шестій син Се-

речака з угорського Ясеня, семий Матій Цюперак також з Ясеня, осьмий Гриць Мартищуків також з Ясеня і ще девятий з Ясеня, десятий Павло Орфенюків з Ямної, сестрінець Довбуша, одинайцятий Стефан з Зеленої, призвища не знаю, дванайцятий Квічук з Порогів, дїбр солотвинського старости, імени його не тямлю”.

Для нас цікаві тут передусім місцевости, з котрих походили Довбушеві хлопці. Стяже бачимо, що в тім часі у вибраній його ватазі переважали хлопці з угорського боку, було їх аж 7, Русинів і Волохів, а з нашого боку (не рахуючи самого Довбуша та свіжо приставшого Баюрака) тільки трох, а один аж з теперішньої російської України.

Далі оповідає Баюрак, як він „з намови” пішов з ватагою Довбуша через Зелену і Солотвину до Богородчан, де вдарили насамперед на двір і зрабували його. Двох жовнірів убили, а третього, що дзвонив на тривогу, застрілив Довбуш власною рукою на дзвіниці. Потому пішли на місто і зрабували кілька домів. Відтак пішли вони тої самої ночі назад попри Солотвину і Бабче в полонини, але тут догонила їх надворна військова погоня воєводи. Вони перестрілювалися з жовнірами, поки могли, а відтак розбіглися й аж четвертого дня зійшлися в угорськїм Ясени в хаті Цюперака, котрого син належав до компанії Довбуша. Кілько тоді зрабовано, Баюрак не знав, бо Довбуш вицлатив усім лиш по 30 битих талірів а кілька собі взяв, не знати. Між добичею були й два дорогоцінні хрестики, один дияментовий, другий золотий. З

тих хрестиків Довбуш один взяв собі, другий дав сестрінеци.

В Ясеніві забавила Довбушева ватага лиш один день, другої днини пійшла (та вже лиш 8 їх) в полонину, а відтам на Чорногору: були се Довбуш, його сестрінець, Михайло з України, Василь Баюрак, Крицяків з Ясеня і три Волохи. Але Крицяків ушив ся раз і хотів стріляти в одного Волошина та сам застрілив ся. Оставших 7 опришків не ходило вже того року на розбій, бо настала зима. Вони поставили собі в полонинах зимівку в добрі Джерджа на Зеленим Потоці і в тій хаті перезимували. Їсти мали що, бо Довбуш забрав 50 овець угорському шляхтичеви Речникови з Будищ, котрий перепродував Довбушеву добичу і винен йому був 50 маріяшів. Крім того Довбушева жінка, котру він спровадив до угорського Ясеня на постійний побут, накупила для них муки і пшона.

З того, що Довбуш зимував у полонинах, виходило би, що він уже й на угорським боці був занадто голосний, щоби міг спокійно зимувати в яким селі.

Але мимо того сьмілість Олекси Довбуша була безмежна, що видно найліпше по тім, куда він загаяв ся. І так з захованого по нинішній день документу Бернардинів знаємо, що дня 4. мая, року 1744 зявив ся зі своїми хлопцями аж в глибині Поділя, коло міста Б у ч а ч а, де в однім дворі замучив на смерть дуже лютого польського пана Злотницького, убив його жінку і дитину при грудях матері, „бо — як пишуть у згаданім документі польські монахи — був то пан злий на людей і кіль-

кох замордував". І не для рабунку паразив ся Олекса Довбуш на ту (особливо з поворотом) небезпечну прогульку в саме серце Поділля, тільки як ошкун і местник гнобленого народа. Посьвідчають се такі польські монахи, що записали слова Олекси висказані до дідича Злотницького, котрий очевидно хотів викупити ся від мук і смерті. Олекса сказав йому: „Не по гроші я тут прийшов, але по твою душу, а бп тп б і л ь ш е л ю д и н е м у ч и в!"

Невинним людям не робив кривди. З численних доказів про те наведемо один. Коло Манявського Скита (монастир тоді ще православний, коло Солотвини) здібав Олекса в лісі одного схорілого монаха, ослабленого постами і безсонними ночами, проведеними на молитві. Ослаблений чернець, побачивши кругом себе цілу банду опришків, поблід, став дрожати, зложив руки як до молитви і розилакав ся. Тоді Довбуш казав чотиром хлопцям відпровадити переляканого монаха в як найбільшим спокою до монастиря.

В 15 місяців по своїм сьвітлім поході в околиці Бучача Олекси Довбуша не було вже між живими. Він знайшов смерть у Космачи в хаті Стефана Дзвінки в ночі з 23. на 24. серпня 1745. р. серед зовсім инакших обставин, як описує народна пісня. Було при нїм тоді тільки двох опришків: Баюрак і Орфенюк. Смертельно пострілений ватажок втікав з ними в ліс, але що не міг далі йти, то вони занесли його за село в корчі і прикинули ще живого хворостом тай так лишили, а самі пішли в ліс. При смерті Олекси були самі чужі лю-

ди. Тіло його взяли польські власти і казали на возі обвозити по селах та показували народови. Якийсь час виставили його на позорище в коломиїським ратуши. Тай інакша була причина, ізза котрої Олекса Довбуш зайшов до хати Стефана Дзвінки, чим та, про яку співаєть ся в народній пісни. Не як коханок прийшов там Олекса, але як судія: він хотів умінути ся о кривду старенького батька першої Стефанової жінки, котрому Стефан по її смерти не хотів видати віна. А гуцульський народ блеском любови озорив смерть свого ватажка.

IV. Народна пісня про смерть Олекси Довбуша.

Поїд Бескид зелененький
Ходить Довбуш молоденький,
На ноженьку палягас,
На топір ся підширає —
На топір ся підширає
Тай на хлопців покликає:

„Ой ви хлопці, ой ви мої!
А вставайте всі раненько
І збирайте ся красенько,
Білі ніжки обувайте
У постолы шкірянїї
У волоки шовковїї!

„Ой ви хлопці, ой молодці,
Ходіть, хлопці, разом в гості,
Набивайте по стрільбочці,
Бо піїдемо бай до Дзвінки,
До Штефанової жінки!

„Бігом хлопці, бігом, бігом,
Западають стежки снігом,
Щоби Кути не минути,
До Косова повернути,
Бо я пійду до милої,
Бай до жінки Дзвінкової.

— „Олексику, батьку ти наш,
Там пригода буде на нас,
Дивний ми ся сон снів на нас,
Що там зрада жде вже на нас,
Бо ми тільки вже гуляли,
А пригоди не видали...”

„Ой ви хлопці, ой ви мої,
Ви на мене уважайте,
По дві кулі набивайте.
Ходіть хлопці враз зі мною
І за горов за скалою
Станьте, хлопці, та в куточку,
А я пійду в гостиночку
А я пійду та в віконце,
Визирати своє сонце”.

„Чи спиш, сонце, чи ночуєш,
Чи Довбуша заночуєш?”

— „Ой не спю я, не ночую,
А вечеру я готую,
Вечера то славно буде
І всім людям дивно буде,
А Штефана нема дома
І вечера неготова”.

„Пускай, мила, бай до хати,
Щоби двері не ломати!”

— „В мене замки сталевії,
В мене двері тисовії”.

„Не допоможуть замки твої,
Як підложу плечі свої”.

Як підложив Довбуш плечі,
В мах пустили її дверці.
Тоди Штенко Дзвінка змірив,
Як умірив, так уцілив:
В само серце, під реберце —
Довбушеви кровця тече.

Гей, як свиснув Довбуш в пальці,
Збіглись хлопці, як баранці.
Гей як хлопці теє вчули,
Штенка Дзвінку в мах добули.

— „Олексенку, батьку ти наш,
Чом не слухав, батьку, ти нас?
Було її порубати,
Зрадити ся тай не дати!”

„Як же я її вбити мав,
Як я її щиро кохав...
Хлопці, в жінки тільки віри,
Що на бистрій ріці піни”.

— „Олексенку, батьку ти наш,
Порадь же бо тепер ти нас:
Та чи її порубати,
Та чи її постріляти?”

„Найте, хлопці, не стріляйте,
Найте, хлопці, не рубайте!
Приближіть ся ближше д' мені,
Якже тепер тяжко мені...
Іванку мій бай Рахівський,
Возьми мене по легінськи
Тай винеси в Черногору,
Поховай ні*) серед бору,
Де любив я усе бути,
Відки йдучи спочинути.
Ой ви хлопці, ой ви мої,
Возьміть мене на топори,
Занесіть ні в сині гори!
В сині гори занесіть ні,
На дрібен мак посічіть ні,
Най ся Ляхи не збиткують,
Мое тіло не чвертують!”

— „Олексику, батьку ти наш,
Порадь-же бай тепер ти нас:
Та чи йти нам розбивати,
Та чи йти нам газдувати?”

„Не йдїть, хлопці, розбивати,
А йдїть, хлопці, газдувати.
Сріблом-злотом подїліть ся
Тай до дому розійдїть ся.
Людська кровця не водиця,
Проливати не годить ся...”

*) ні—мене.

Добуш

— 0 —

Гей ци чули, люди добрі,
перед ким то звіри стинуть,
А за ким то молодиці,
а за ким дівчата гинуть?
То наш Добуш, наша слава,
то капітан на Підгір'ї,
Красний, красний як царевич,
двадцять років і чотири.
Хлощів тисяч ему служить, —
поклони ся пред ним, крале!
На той топір його яєний
клали Німці много сталі,
А на тії порошниці
били Угри злота много,
А той ремінь більше вартий,
як у двоє царства твого.
Ясна нічка в Черногорі,
місяць світить, місяць мріє,
А капітан ходить сумно,
чось му серце в грудех мліє:
Ні топірчик вже не пестить,
ні кресаєк не обзирає,
Ходить, ходить по долині,
Клонить голов тай думає.

„Гей капітан, ти наш пане,
не яло ти сумувати!
Я співак є на Підгірю,
не розкажеш заспівати?
Я умію пісней много,
ай потрафлю затужити;
Капітане, ци не кажеш?
Може хлопців побудити?”

Онде хлопців тисяч двісті
полягали по убоочи...
Гей які-ж бо буйні, жваві,
а які в них бистрі очи!
Бо води ще в'ни не шили,
хиба кров та буйні вина;
Хліб їх білий не годує,
лиш жуброва солонина.

А капітан став над ними,
рве пістоля, зводить скали;
Грим!! а збуїв тисяч двісті
на ногах вже поставали:
„Що розкажеш, пан капітан?
Ци палити, ци рубати,
Ци якому королеви
кажеш голов з визів зняти?”

„Вража голов не пропаде,
заки руська не застила,
Але красна, краєна Дзвінка
на вечірки запросила.

Ви підете враз зі мною”. —
„Як розкажеш, і до грани!
Ти капітан в Чорногорі,
а ми твої, капітане”.

Ясна нічка в Чорногорі,
світить місяць з зіздочками;
З легінями тисяч двісті
квапить Добуш облазами.*)
А сова десь затужила,
що аж серце в грудех мліє, —
В Чорногорі нічка ясна,
місяць світить, місяць мріє.

„Капітане, заверни ся!
Птаха нужду нам ворожить”.
„Хто то каже?” — крикнув Добуш, —
„Головою най наложить!”
Тай ухопив за пістоля.
„Озде стою, пане брате,
Ще раз кажу: заверни ся!
Озде груди, — мож стріляти”.

Так казав Іванчик любчик.
Ви не чули о Івані?
Ей, легінь то був хороший,
перший він по капітані;

*) Корчі на заріжку.

А капітан єго любить,
ліпше май ніж топір з стали.
Як поглянув на Івана,
аж му руки білі ввяли.

„Тобі сором, славний Добуш?
Маєш в землю що дивити:
За-длі Дзвінки хабалиці
свого брата хочеш вбити?
Як, ти думаєш, добра душе,
Що та сука тебе любить?
Базаринки твої любить!
Заверни ся, бо ти згубить”.

„Аби-сь дав ми тільки злота,
що наповню сю долину,
Аби-сь дав ми в двоє більше,
то я Дзвінку не покину.
А не хочеш ти зо мною
йти до Дзвінки, — в твоїй волі:
Заверни ся з легінями,
але Добуш — ні, ніколи!”

„Я тебе бих мав лишити?
Я, твій брат, тебе самого?
Того люде не діждали,
тай не діждуть люде того. —

Гай, на перед, гайдамахи!
Де капітан, там і люде.
Дай ми руку, пане брате,
чей гніву вже в нас не буде”.

*

*

*

„Добрий вечер, красна Дзвінко,
отвори, пусти до хати!
Сімсот хлопців є зо мною,
а вже час би вечеряти.
Ми принесли срібла, злата,
ми принесли меду много,
Будем їсти будем пити,
отвори нам лиш небого”.

„Ци то ви там, славний Добуш?
(Ти ся хочеш напивати!
Я ти пива наварила,
буде сьвіт ся дивувати) —
Ей даруйте, любку любий,
що не можу вас пустити,
Стефана ся от надію,
як узнав би, міг би бити”.

„Що ти з твоім чоловіком! —
Стефанови я не ражу
Тебе й пальцем докинути.
Отвори ми, я ти кажу”.

„Я бо кажу, славний Добуш,
що сьогодні не отворю”.

„А я піду на підсіне,
тай з дверми ся сам побोरю”.

„В мене двері тисовії,
не злодіям до розлому!”

„Що ти кажеш, гей гадюко?!”
кликнув Добуш гірше грому,

Тай ухопив за одвірки:

як солома все ся крушить,

Двері гримли серед хати, —

аж набій тут в уха глушить.

Ей набою-ж ти зрадливий,
ей набою голосенький!

З капітана кров ся ліє,
впав капітан молоденький.

Впав, конає на мураві
кров кишяча трави росить,

А капітан кличе хлопців,
тай конає, тай їх просить:

„Як я брата, вже загину,
то зложіть мя на топори,

Занесіть мя, де найкрасше,
занесіть мя в синї гори,

Там де люде не заходя,
там де пташки не сьпівають,
Там мене ви поховайте,
най Ляхи мій гріб не знають.

„А мій топір золочений
в Дністер-Дунай затопіте,
Нехай знають руські люде,
нехай знають руські діти:
Шо хто жінці в сьвітї вірить,
мусить марне загибати,
Як ваш Добуш, ваш капітан...
Йой! про-сти мня — Божа Мати!“

В Черногорі сонце сходить,
Черногора в сьвітлі тоне,
А в скалі там десь глибоко,
там сова десь плаче, стоне.
Але Добуш їй не чує,
бо в могилі вже не чути
Ані пісню Добушову,
ні флюяри слезні нути.

ЦІСАР І ІГУМЕН

Баляда Августа Віргера.

З німецького переклав Іван Франко.

Скажу вам, кохані, кумедну пригоду:
Як був собі цісар, вибранець народу,
І був ксьондз ігумен, мав голос як дзвін,
Лиш жаль, що вівчар був мудрійший як він.

Пан цісар у стужі, на снєці бідує,
Нераз у всій зброї в наметі ночує,
Пе воду, з'їсть хліба й шматок ковбаси,
А часто то й голод і спрагу зноси!

Панотчик дбав лишне за грішнеє тіло:
Їв смачно, спав мягко, коли закортіло;
Мов місяць у повні, так щоки лиснять,
А пуза три хлопцї не всилї обнять.

Тож цісар з ігумном частенько мав драчку,
Раз їхав він з війском кудись на воячку
У літнюю спеку, в задуху таку —
Ігумен в ту пору гуляв по садку.

„Га!” — думає цісар, — „ось думка розумна!”
І зараз на кпини витає ігумена:
„Здоров, мужу божий! Що, дужий за двох!
У постї й молитві не дуже ти зсох!

„Вам нудно, здасть ся, оттак у безділю.
Ану я вам працю маленьку приділю.
Говорять, премудра у вас голова,
Що чуєте навіть як росте трава.

„Так ось вам на ваші зубки без замішки
Для розривки три невеличкі горішки:
Від нині чверть року даю вам на те, —
На сі три питання відповідь дасте:

„По перше: коли я у квяжим сенаті
На троні засяду у царськїм орнаті,
Ви маєте точно сказати, не на жарт,
Що я до гроша і до шеляга варт?

„По друге: зрахуйте докладно й до річи,
Коли конем можна всю землю оббічи —
Нї більше, нї менше на хвильку, на дух!
Се діло міркую, вам легке як пух.

„По третє, високосвященний пралате,
Повинні ви думку мою відгадати:
Я щиро признаюсь, — лиш ключка одна,
Щоб правди у ній не було нї зерна.

„Колиж сі питання як слід не розсудиш,
То вже тут і хвилі ігумном не будеш,
І ще по всім краю велю обвозить,
До рук хвіст ослячий, не віжки вложить”.

Тут цїсар сьміючись погнав собі шляхом:
Ігумен міркує, турбуєть ся з жахом:
Ніякий злочинець — побий його хрін! —
У суді не прів так тяженько, як він.

Він пле до раз, два, три, штирох універстетів,
Питає в раз, два, три, штирох факультетів,
А що платив вадій і такє і данин,
А питань сих доктор не вгриз і один.

В трівозі й турботі, лїннїві й невстижнї
З годин ростуть днини, а з днин ростуть тижнї,
Ба й місяці з тижнів, — іде речинець!
Вже й божого сьвіта не тямить чернець.

Він блудить і нудить раз тамки, раз тутки,
В лісах і вертепах в найгірнї закутки,
Аж раз, як забив ся в пелюдякнїй яр,
Його стрїв Ганс Бендіке, клішторнїй вівчар.

„Панотче, — рік Бендіке, — вам що за притика?
Ви схудли, йї Богу, як скипка, як тика!
Ой Боже, на вас бо нема вже й лица!
Данє вам задав хто, чи кістку з мерця?“

„Гей Гансе мїй любнїй, данє се страшенне!
Пан цїсар задумав закнїть собі з мене,
І дав три горшки менї на зубки,
Яких би й сам дїдько не згриз залюбки.

„По перше: коли він у княжїм сенатї
На тронї засяде в цїсарськїм орнатї,
Я маю точнїсько сказати — не жарт! —
Що він до гроша і до шеляга варт.

„По друге: зчислить я повинен до річи,
Коли йому кїнно всю землю оббічи,
Не бїльше й не менше на хвильку, на дух, —
Се діло — він дума — легеньке як пух!

„По третє: я бідний понад всі пралати
Повинен ще й думку його відгадати;
Він щиро признаєсь, — та в тїм лише зло,
Щоб правди й крихітки у нїй не було.

„А як сим питанням не дам я розсуду,
То вже тут і хвилі ігумном не буду:
Велить по всїм краю мене він возить,
До рук хвіст ослячий, не віжки вложить”.

„Се все? — сказав Бендіке, тай ну реготать ся. —
Панотче, кшїть з того! Та що се за праця!
Вдягнїть мене в рясу, в свїй хрест і клобук,
Я вам розїтну сей нетесаний сук.

„Бо хоч я латини і в зуб не тямую,
За те знаю добре, де раки зимують;
Що вчений не кушить за чвєртку срібла,
Того менї мати ще й з чубом дала”.

Ігумен з утїхи аж скаче, аж плига;
Ганс Бендіке вже в рясі і хрест золотий двига,
В чернечїм плащи визира з каштуря,
І їде що духу у двір до царя.

Ось цар засїдає в веселїм сенатї
Високо на тронї, в коронї й орнатї:
„Скажиж нам, панотче, по правдї, не в жарт,
На грїш і на шеляг, що я тепер варт?”

„За трийцять талїрів продав Юда Бога,
То вже ви хоч злїть ся, хоч дуйтєсь як мога, —
Більш як двайцять девять за вас не ялось, —
Жеж ринським ви менше цїнні як Христос”.

„Гум, — цісар промовив, — причина не глупа,
Тай збито тут шиخي вельможної купа.
І сам я ніколи, клянусь на честь,
Не думав, що цісар так дешевий єсть!

„Ну, отче, зчисліть тепер точно й до річи,
Як скоро конем мені сьвіт весь оббічи?
Не більше й не менше на хвилю, на дух!
Сей розлік, міркую, вам легкий як пух”.

„Мій пане, враз з сонцем в дорогу пусти ся,
І все в однім кроці з ним рівно держи ся,
То ручу хрестом сим, об'їдеш весь сьвіт
За дваццять чотири години як слід”.

„Га, га! — сьмієсь цісар, — незгірший погонич!
А коням на попас ні хвилі не зволиш?
Коли би все так тим кроком ішло
То в нас би з полови все злото було.

„Ану, тепер третє! Та майсь на обаці,
Бо будеш по краю чвалав на осяці!
Ну, що я гадаю фальшиве наскрізь?
Лиш з „як-би” й „коли-би” мені тут не лїзь!”

„Гадаєте, що я ігумен з Санґалья”.
„Се-ж так!! — крикнув цісар — признає вся саля”.
„Се помилка, царю, без чуда без чар,
Бо знайте, я Бендікс, санґальський вівчар”.

„До ката! То ти не ігумен з Санґалья?”
Покрикнув пан цісар, здрігнула вся саля, —
Тай зареготав ся. — „А то мені зух!
Від днесь ти ігумен, а вже не пастух.

„Я дам тобі перстїнь і дам патерицю,
А твій попередник гайда на ослицю!
Най їде по краю, най знає й спімне,
Що де хто не сїяв, там най і не жне!

„Ой вибачте, царю! Та все те химери!
Як темний, і що то літери, нумери,
Не тямлю! Латини ні бе ані ме!
Що Йвась не навчив ся, те Йван не спійме”.

„То шкода й жаль дуже, мій Бендіке Іваську.
Та випроси иншу собі якусь ласку.
Нас втїшив твій дотеп веселий на мить,
Тож най наша вдяка й тебе звеселить”.

„Мій царю, потреби мої не цікаві.
Та як ви направду на мене ласкаві,
То я собі плату благаю одну:
Ігунови всю ви даруйте вину”.

„Га, браво! Як бачу, то в тебе, Іване,
І розум і серце — усе бездоганне!
Ігумену прогріх дарую отсей,
Тобі-ж у додатку ще дам привілей.

„Ігумну з Санґаля знак царської власти:
Ганс Бендіке не має овець його пасти,
І най його йгумен в мисль наших велїнь
До смерти за дармо годує. Амїнь!”

